

ДЕФІНІЦІЇ ТЕРОРИЗМУ

УДК 323.2

*Лужанський Віктор Ігорович,
кандидат військових наук, доцент
Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький*

Вступ. У сучасній літературі існують більше ста визначень тероризму, але уніфікованої оцінки даного явища, а також єдиного підходу не відпрацьовано. ”Тероризм, - відзначають А.В.Змеєвський і В.С.Тарабрін, - явище надто складне, динамічне і багатопланове. Поряд з правових він торкається і цілий ряд інших проблем – психологічних, історичних, технологічних і т.п. Невипадково міжнародному суспільству так і не вдалося виробити загально прийнятне юридичне визначення тероризму... Тут присутне і протизаконне насилля, як правило, із застосуванням зброї, і намагання залякати широкі прошарки населення, і невинні жертви...”[1]. Важливим фактором, який підтверджує актуальність вироблення єдиного визначення тероризму є те, що для боротьби з тероризмом проблеми дефініцій стали основною перешкодою в координації дій міжнародного суспільства. Тому **метою даної роботи** є дослідження діючих визначень тероризму, основних спільних його властивостей та узагальнення дефініцій тероризму.

Результати дослідження. Американський дослідник Б.Дженкінс так трактує поняття тероризм: “Всі терористичні акції пов’язані із застосуванням насилля або загрозою насилля...Насилля направлено в основному проти цивільних об’єктів. Мотиви мають політичний характер. Акції здійснюються так, щоб залучити максимум суспільної уваги”[2]. “Современный словарь иностранных слов” трактує поняття тероризму як політику і тактику терору, а терор (лат. terror – страх, жах) визначається як “политика устрашения,

подавлення політичних противників насильственными средствами”[3].

Всяке поняття має історію свого використання. Терор – це відкриття Французької революції, яке ввійшло в сучасну мову завдяки жирондистам і якобінцям, які у 1792 році примусили короля замінити своїх міністрів лідерами ліворадикальних угруповань. Саме тоді діячі революції об’явили: “Que la terreur soit a l’ordre du jour!” (Нехай буде терор на порядку дня!)[4]. Максиміліан Робесп’єр, виступаючи в Конвенті 5 лютого 1794 року, сказав: “Якщо у мирний час зброєю народного правління є добродетель, то під час революції його зброєю є і добродетель, і терор одночасно: добродетель, без якої терор згубний, терор, без якого добродетель безсила. Терор є швидкою суворою, непохитною справедливістю”[5]. В.Пірожков вважає: ”В залежності від об’єкту посягання теракт може бути направленим як проти конкретних осіб, так і анонімних жертв, які не мають ніякого відношення до терористів і їх шляхи до сих пір не перетиналися (наприклад, вибухи та уголи літаків, здійснення диверсій на промислових об’єктах, транспорті і т.п.)... Терор у такому випадку стає безадресним, його жертви – випадкові звичайні громадяни. Тримати населення у страху та невпевненості – це і є своєрідний прояв влади над суспільством у цілому” [6]. Спільними рисами терору є жорстокість, екстремізм, крайність, насильницький характер. Терористичні методи – завжди методи насилля. Тероризм розглядається як унікальний феномен, що по визначенню К.Робертсона є формою незаконної дії, що спричиняє політично мотивовану шкоду, яка лише опосередковано пов’язана з безпосереднім злочином, що має за мету посіяти жах[7]. З цього ми фіксуємо важливі складові дефініції тероризму: насилля і страх. Страх – це емоція, про яку люди думають із жахом...Людина може переживати страх в самих різних ситуаціях, але всі ці ситуації мають одну загальну рису. Він відчуваються, сприймаються людиною як ситуації, у яких під загрозу поставлено її спокій або безпека. Жах психологічно іноді визначається як циркулярне (що повторюється і зростає) переживання страху. Таким чином, терор – це переживання страху, що повторюється та зростає, яке призводить до жаху.

У світовій науці існують два основних підходи до природи походження тероризму. Біологічний підхід пов'язує це явище з “насильницькою” сутністю людини, природнім намаганням людей загрозувати інтересам інших і використовувати будь-які доступні засоби досягнення своїх цілей (мети). Соціальний підхід характеризується великою різноманітністю оцінок механізму впливу соціальних факторів на тероризм і тому виходять із визначального значення соціальних процесів його виникнення. Він є переважним серед різних підходів до пояснення його природи і формулювання понять тероризму[8].

Відомі дві найбільш визначені в терології теорії соціальних причин виникнення і існування тероризму – це так звана “теорія червоної мережі” і “теорія суспільства вседозволеності”. У відповідності до першої основна роль у підтриманні тероризму належить зовнішнім покровителям (соціалістичним державам), у відповідності до другої існування тероризму сприяє сам характер демократичних режимів – “суспільства вседозволеності». Проте обидві ці теорії підлягали закономірній критиці. Одна – тому що при всій важливості зовнішнього фактора він не є домінуючим. Інша – на тій підставі, що тероризм можливий у будь-якому неефективно керованому суспільстві – і демократичному, і тоталітарному [9]. У закритому тоталітарному суспільстві дії терористів значно ускладнені. У.Лакюер так пояснював, чому в комуністичних країнах нема тероризму, хоча існує безліч протиріч і розбіжностей: “Відповідь зрозуміла: для розвитку тероризму необхідно мінімум свободи. У такій державі, як комуністична, терористи не мають можливості організуватися. Навіть коли вони організуються, їх знищить державна безпека, яка не пов'язана законами про права людини” [10]. Висновок про те, що тільки тоталітарна влада, її жорсткі заходи можуть спасти суспільство від чуми тероризму не тільки занадто спрощений але і небезпечний, тому що позбавлення основної маси громадян всіх громадянських свобод було б більш жахливою катастрофою, ніж навіть самий жорсткий терористичний акт.

Ефективно діючі інститути демократії здатні якщо не повністю викоренити тероризм, який, як і будь-який вид злочинності є незмінним

супутником людства, то звести його наслідки до мінімуму і взагалі суттєво обмежити його вплив на життя людства [11]. В рамках соціального підходу про основні причини існування тероризму дослідники по різному визначають форму і степінь впливу соціальних явищ на тероризм. До базових причин тероризму М.В.Назаркін додає соціальні конфлікти [12]. В.Малісон і С.Малісон вважають очевидним що "численні наслідки тероризму полягають в основних несправедливостях і позбавленні елементарних прав людини" [13]. У якості основних причин міжнародного тероризму Спеціальний комітет по міжнародному тероризму 1979 року визначив неокolonіалізм, расизм, політику агресії, іноземну окупацію та їх наслідки: несправедливість, нерівність, поневолення, пригноблення і експлуатацію. Лише ліквідація цих причин буде сприяти ліквідації міжнародного тероризму. Мартиненко Б.К. так висловлює думку щодо соціально-економічних криз як про передумови екстремізму і тероризму: "Витоки екстремізму, також як і тероризму, знаходяться в одних і тих передумовах: соціально-економічні кризи, різке падіння життєвого рівня основної маси населення, деформація та криза самої влади – яка не здатна вирішувати питання суспільного розвитку, тоталітарний характер режимів..., всіляке придушення владою опозиції, переслідування будь-якого інакомислення, національний гніт..., політичні амбіції їх лідерів і т.п." [14].

Відношення причинного комплексу до тероризму визначено у Законі України "Про боротьбу з тероризмом" [15]. У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні: "тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення дій з метою досягнення злочинних цілей". Таким чином, до суттєвих ознак тероризму можна віднести насилля. Існують основні три типу теорій, що пояснюють витоки насилля.

Перший тип насилля пов'язаний з природою людини. Вся історія людської цивілізації пов'язана з насиллям. "Найперший закон природи, - писав

В.Солов'єв, - є боротьба за існування. Все життя природи проходить у безперервній ворожнечі істот і сил, у їх злобних порушеннях і захопленню чужого існування. Кожна істота у нашому світі від маленької порошокинки і до людини всім своїм природним життям говорить одне: я є і все решта – тільки для мене... І кожна робить замах на всіх і хоче всіх знищити і сама всіма знищується. Протидія між кожним і всіма неминуче веде до загибелі кожного, - вороже середовище, нарешті, розриває його буття і витісняє його із життя, - боротьба закінчується смертю і тлінням” [16]. Існують природжені схильності, інстинкти (інстинкт смерті, сексуальний інстинкт), які примушують людину до насилля. До цього типу можна віднести і філософські концепції, які пояснюють насилля завдяки притаманній людині волею до влади, пануванню.

Другий тип теорій насилля впливає із економічних і соціальних умов життя суспільства. Ще Аристотель вказував, що в основі насилля лежить нездатність влади встановити рівність у суспільстві. Економічна і соціальна нерівність породжує диференціацію суспільства на групи, суспільні класи і відповідно – протиріччя і боротьбу між ними. Карл Маркс, Фрідріх Енгельс та їх послідовники в багатьох роботах обґрунтували класові антагонізми, які існують у суспільстві, соціальною нерівністю та експлуатацією. Подолання цих антагонізмів можливо через встановлення соціальної рівності або, хоча б, пом'якшення нерівності.

Третій тип теорій пов'язує насилля з динамікою конфлікту. У будь-якому суспільстві виникають конкуруючі групи – економічні, політичні, духовні. Конфлікт знаходить своє вирішення в перемозі однієї із конфліктуючих сторін. Затверджується нова ієрархія, а потім вирішення конфлікту повторюється знову і знову. Насилля пов'язане з безпосереднім здійсненням терористичних актів, в результаті яких гинуть люди, руйнуються будівлі, вибухають літаки, поїзди і таке інше. Терористичні дії у суспільстві нагнітають істерію страху, безвихідність, недовіру до окремих соціальних груп, а інколи і народів. Важливою рисою сучасного тероризму є зацікавленість учасників у широкому висвітленні їх акцій у засобах масової інформації, щоб вони отримали

найбільший резонанс, зробили вплив на значну частину населення і безпосереднім залякуванням сприяли на дії уряду.

Стан страху призводить до зростання агресивності у суспільстві, злого, деструктивного початку у людині. “Злий початок” як і “початок доброго” - невід’ємна складова частина людських відносин. “Людська природа само по собі, незалежно ні від яких зовнішніх факторів, володіє елементом деструктивності, сутність і динаміка цієї деструктивності може бути зрозумілою тільки на підставі дослідження самої цієї природи і що тільки таким шляхом може бути знайдено ефективний спосіб закінчити зі всіма проявами насилля в житті суспільства” – відмічають американські дослідники Н.Зінберг і Г.Феллман [17].

При формулюванні тероризму у широкому понятті використана ідея Деніела Белла про три сфери постіндустріального суспільства(економічна, духовна та політична). Під тероризмом у широкому значенні слова розуміємо соціальне явище, яке ґрунтується на використанні або загрозі використання насилля у вигляді терористичного акту з метою нарощування атмосфери страху і безвихідності у суспільстві в ім’я досягнення цілей суб’єктів терористичної діяльності[18].

Необхідно відмітити, що тероризм це явище, яке має безліч причин. Тероризм – продукт деконструктивної реалізації у бутті цілого ряду факторів: економічних умов, менталітету, культури, етносу, релігії, демографії, традицій, психології та ще багато складових. Тому проникнення у сутність тероризму як соціального явища може бути продуктивним з точки зору з’ясування різноманітних форм його проявлення і всього спектру причин, що його породжують.

Висновки. Таким чином, виходячи з аналізу різних дефініцій тероризму, можливо зробити наступні висновки.

1.Тероризму властива сукупність окремих характеристик: насилля, що носить системний, наступальний і масовий характер; використання тактики

непередбачуваних атак(тому ніхто не відчуває себе у безпеці) з метою нагнітання страху при одночасному бажанні публічності.

2. Під тероризмом у широкому значенні слова розуміємо соціальне явище, яке ґрунтується на використанні або загрозі використання насилля у вигляді терористичного акту з метою нарощування атмосфери страху і безвихідності у суспільстві в ім'я досягнення цілей суб'єктів терористичної діяльності.

3. Знання особливостей і причин природи тероризму необхідно для практичної діяльності по виявленню та розслідуванню злочинів терористичної направленості, і для відпрацювання механізмів попередження та викоренення самого тероризму як соціально-політичного явища.

Література

1. Змеевский А., Тарабрин В. Терроризм. Нужны скоординированные усилия мирового сообщества //Международная жизнь. – 1996. - № 4. – С.14.

2. Jenkins B. The Study of Terrorism: Definitio – nal Problem. – Santa Monica (Call.), 1980. - P.2-3.

3. Современный словарь иностранных слов: Ок. 20000 слов. – М.: Рус. яз., 1992. – С.605.

4. Манфред А.З. Три портрета эпохи Великой Французской революции.- 2-е изд.- М.: Мысль, 1989. – С.351.

5.Робеспьер М. Революционная законность и правосудие. Статьи и речи. – М., 1959. – С. 210.

6.Психологи о терроризме (“Круглый стол”)// Психологический журнал. Т. 16.1995. № 4.- С. 40.

7.K.G. Robertson. Intelligence, Terrorism and Civil Lilerties// Contemporary Research on Terrorism. Edited by Paul Wilkinson and Alasdair M. Stewart. Alerdeen University Press. Aверdeen, 1989.- P. 550.

8. Авдеев Ю.И. Терроризм как социально-политическое явление.// Современный терроризм: состояние и перспективы/ Под редакцией Е.И.Степанова. М.: Эдиториал УРСС, 2000.- С. 37.

9. Авдеев Ю.И. Терроризм как социально-политическое явление. Указ, соч. 39-40.
10. Error gangs is anyone safe?// U.S. News and Word Report. Washington. 1978. 22 may. № 20.- P.36.
11. Степанов Е.И. Введение: терроризм как предмет конфликтологической экспертизы //Современный терроризм: состояние и перспективы /Под ред. Е.И. Степанова. М.: Эдиториал УРСС, 2000.- С. 69.
12. Назаркин М.В. Указ. соч. С.77-79.
13. Ляхов Е.Г., Попов А.В. Указ. соч. С.118.
14. Мартыненко Б.К. Указ. соч. С.29.
15. Закон України “Про боротьбу з тероризмом”. Верховна Рада України Закон від 20.03.2003 № 638 – IV. (Документ 638-15, чинний, остання редакція від 14.01.2006).
16. Соловьев В. Духовные основы жизни. – Нью-Йорк, 1958. – С. 71-72.
17. Zinberg N. and Fellman G. Violence : Biological Need and Social Control. – Baltimore, 1970. – P.223.
18. Требин М.П. Терроризм в XXI веке . – Мн.: Харвест, 2003. – С.21.